

EEDER

Edebi Elestiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Ekim 2023, Cilt 7, Sayı 2

Atıf/Citation: Telli, B.; Aslan, B. (2023). "Kahramanmaraş Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-1", *Edebi Elestiri Dergisi*, 7(2), s. 578-591.

Burak TELLİ* Büşranur ASLAN**

Kahramanmaraş Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-1***

Contributions to the Derleme Sözlüğü from the Dialect of Kahramanmaraş-1

ÖZ

Türkçe zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu zengin söz varlığının önemli bir kısmını da ağızlardaki söz varlığı oluşturmaktadır. Gelişen iletişim araçlarıyla birlikte ağız özellikleri kaybolması beraberinde ağızlardaki söz varlığını da zamanla ortadan kaldırmaktadır. Ağız araştırmalarında kaybedilmeye başlanan bu sözcükleri bir araya getirmek amacıyla yapılan çalışmalarda son yıllarda ciddi bir artış görülmektedir. Ağız alanında bugün için en hacimli ve önemli kaynak Derleme Sözlüğü'dür. Sözlük her ne kadar zengin bir söz varlığına sahip olsa da Anadolu'nun farklı ağız bölgelerinde Derleme Sözlüğü'ne kaydedilmeyi bekleyen birçok sözcük bulunmaktadır. Bu çalışma ağız araştırmalarına ve Derleme Sözlüğü'ne katkı sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Katkı olarak sunulan söz varlığı "Kahramanmaraş Ağzında Olup Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar" ve "Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Kahramanmaraş Ağzında Farklı Anlamda Kullanılanlar" olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Çalışmada birinci yazar tarafından hazırlanmış ve Kahramanmaraş yöresinin en kapsamlı söz varlığı eseri olan "Söz Varlığı Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları" adlı eser kaynak olarak alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş Söz Varlığı, Kahramanmaraş Ağızı, Derleme Sözlüğü, Söz Varlığı.

ABSTRACT

Turkish has a rich vocabulary. An important part of this rich vocabulary consists of the vocabulary in dialects. With the developing communication tools, the loss of dialect features also eliminates the existence of vocabulary in dialects over time. There has been a significant increase in recent years in studies aimed at bringing together these words that have begun to be lost in dialect research. The most voluminous and important resource in the field of dialect today is the Compilation Dictionary. Although the dictionary has a rich vocabulary, there are many words from different dialect regions of Anatolia waiting to be recorded in the Compilation Dictionary. This study was prepared to contribute to dialect research and the Compilation Dictionary. The vocabulary presented as contribution is grouped under two headings: "Those Found in Kahramanmaraş Dialect but Not in the Compilation Dictionary" and "Those Found in the Compilation Dictionary but Used in Different Meanings in Kahramanmaraş Dialect". In the study, the work titled "Vocabulary Kahramanmaraş and its Region Dialects", which was prepared by the first author and is the most comprehensive vocabulary work of the Kahramanmaraş region, was taken as a source.

Keywords: Kahramanmaraş Vocabulary, Kahramanmaraş Dialect, Compilation Dictionary, Vocabulary.

* Doç.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, btelli46@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4924-9205

** Doktora Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, busranuraslan02@gmail.com ORCID: 0000-0003-4779-1658

** Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 01.10.2023 Kabul Tarihi: 22.10.2023 Yayın Tarihi: 26.10.2023 DOI: 10.31465/eeder.1369462

Giriş

Dil, toplulukları millet yapan önemli unsurların başında gelmektedir. Dil ait olduğu milletin kültürel ve tarihi bütün zenginliğini gösteren önemli bir göstergedir. Türkçe, tarihi çok eskilere dayanan ve dünya üzerinde çok geniş coğrafyalarda konuşulan bir dildir. Bilinen en eski metinlerinde dahi son derece işlenmiş bir şekilde karşımıza çıkan Türkçe 11. yy.a kadar tek koldan ilerlemiş, sonrasında farklı coğrafyalara yayılmıştır. Türkçe, yayıldığı coğrafyalarda konuşurları vesilesiyle farklı lehçeler oluşturmuş, bu lehçeleri yazı dili olarak kullanılmış, bu lehçelerde edebi eserler üretmiş ve lehçeler içinde ağızlar oluşturmuştur.

Anadolu'da bugün birbirinden farklı ağızlar bulunmaktadır. Anadolu sahasında bugün farklı ağızların bulunması 11. yüzyıldan itibaren bu topraklara yerleşen Oğuz boylarının farklı ağız özelliklerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı veya benzer özelliklere sahip bu ağızlar, tarihi ve etnik yapı ile bağlantılı olarak Anadolu'nun belirli yörelerinde kümelenmiştir (Karahana, 2017: 1). Türkçenin genel anlamdaki zenginliğini, Anadolu sahasında ağız ölçeğinde de görmek mümkündür. Konuşulduğu bölgelerdeki tarihi izleri ve o bölgenin kültürel zenginliğini bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebeple ağızlar, sadece filoloji çalışmalarına değil sosyal bilimlerin pek çok alanına kaynaklık etmektedir.

İlerleyen teknoloji ile beraber ağız özellikleri yok olmakta, beraberinde kullanılan söz varlığı da unutulmaya yüz tutmaktadır. Unutulan bu söz varlığı unsurlarını kayıt altına almak amacıyla son yıllarda önemli çalışmalar yapılmaktadır. DS'ye katkı amacıyla hazırlanan çalışmalar da bunlardandır.

Türkiye'de ağız araştırmaları ilk olarak 1867 yılında yabancı araştırmacılar dönemi ile başlamaktadır. Yabancı araştırmacılar dönemi birtakım eksiklikler barındırmaktaydı, fakat ağızlar hakkında yapılan ilk çalışmalar olması sebebiyle önem arz etmektedir. Türk dilinin zenginliklerini ortaya çıkarmak amacıyla 1932-1960 yılları arasında, yurdumuzun çeşitli bölgelerinde halk ağzından derlenen Türkçe sözcükler *Derleme Sözlüğü* adı altında derlenmeye başlanmıştır. Bu eser, iki derlemenin sonucunda ortaya çıkarılmıştır: Birinci derleme 1932-1934 yılları yapılmış ve bu yıllarda altı ciltlik *Söz Derleme Dergisi* çıkarılmıştır. İkinci derleme ise 1952-1959 yıllarında yapılmış ve birinci yapılan derleme ile birleştirilerek yeni bir eser ortaya konulmuştur. Bu eseri ortaya koymaktaki amaç ise şöyle belirtilmiştir: Türkiye'de halk ağzında dolaşan ve bugüne kadar lügatlere ve yazı diline girmemiş yahut yazıda pek az kullanılmış olan halk sözlerini toplamakla, bunların hepsinin yazıda, hatta konuşmada kullanılması gibi bir dilek ileri sürülmüş değildir. Yalnız Türkiye halk ağızlarının böylece elbirliğiyle toplanmış bir sözlüğünü dil meraklılarının gözü önüne koymak, sınırlarımız içinde söylenen sözleri tanıtmak ve bunlar üzerinde yapılabilecek her türlü bilimsel araştırmalara yol açmak düşüncesiyledir ki bu dergiyi basıyoruz. (DS I, 2009: 5-6).

Yurdun dört bir yanından gönüllülerle beraber oluşturulan *Söz Derleme Dergisi* zengin bir malzemeye sahip ise de halk ağzı sözlerini eksiksiz olarak tanıtacak, anlamları ve söylenişlerini yanlışsız olarak gösterecek nitelikte değildir. Eksikliklerinin en aza indirilmesi ve yanlışları daha az bir eser ortaya koymak için birçok dilcinin yurdu dolaşması ve incelemelerde bulunması gerekirdi. Fakat buna imkân bulunulmamıştır. Birçok kelimenin derlenmemiş olması ve fark edilen eksikliklerin giderilip yanlışlıkların düzeltilmesi maksadıyla, Türk Dil Kurumu'nca yeni bir derleme yapılması uygun görülür. Böylece 1952 başından 1959 sonuna kadar tam sekiz yıl süren ikinci söz derleme kampanyası başlatılır. 1962-1979 yılları arasında gene TDK tarafından

yayınlanan XI ciltlik *Derleme Sözlüğü*, daha öncekilerle birlikte 600.000 civarındaki fişe dayanılarak hazırlanmıştır.” (Demir, 1999: 68). Bu çalışmalarla XII ciltlik bir *Derleme Sözlüğü* meydana getirilmiştir. Sözlüğün bugün güncel baskısı ise 6 cilt olarak yayınlanmıştır.

Derleme Sözlüğü bugün, ağız sözlükçülüğünde en temel kaynak durumundadır. Bu kaynakta bugün zikredildiği gibi Türkiye Türkçesi ağızlarına ait oldukça zengin bir söz varlığı bulunmaktadır. Bununla birlikte ağızlarda yaşayıp da *Derleme Sözlüğü*'ne kaydedilmeyi bekleyen on binlerce söz varlığı bulunmaktadır (Buran, 1996: 38). Bugün birçok araştırmacı *Derleme Sözlüğü*'ne katkılar/ilaveler adlı çalışmalarla ağız söz varlığına katkı sunmaktadır. Bu çalışma da bu amaçla ortaya konmuştur.

Bir dilin ağızlarda mevcut olan söz varlığı, o bölge insanının tarihî ve toplumsal gelişimi, hayata bakışı, olayları algılayışı kısaca kültürel değerlerini yansıtır. Ayrıca ağız ve söz varlığı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan malzeme dilin bazı problemleri noktalarını aydınlatma açısından da zengin veriler sunar (Atmaca ve Güzel 2023: 294). Kahramanmaraş, çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, zengin kültürel mirasa sahip bir Anadolu şehridir. Tarih boyunca biriktirdiği bu zenginliklerin izlerini bugün şehrin kültürel hayatında görmek mümkündür. Kültürel hayattaki bu zenginlik yöre halkının diline de yansımıştır. Kahramanmaraşlının zengin duygu ve düşünce dünyası ile bugün Kahramanmaraş ve yöresi söz varlığı içerisinde binlerce mahallî sözcük kullanılmaktadır (Telli, 2021: 9). Birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve kültürel olarak zengin bir birikime sahip olan Kahramanmaraş, bu yönüyle dil çalışmalarında önemli bir bölgedir. Ayrıca Kahramanmaraş'ın tarihte de Türk yurdu olması Türk dilinin zenginliklerinin ortaya çıkarılması bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışma Kahramanmaraş ağzından DS'ye katkı sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Kahramanmaraş yöresinde kullanılan söz varlığı unsurları “Kahramanmaraş Ağzında Olup Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar” ve “Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Kahramanmaraş Ağzında Farklı Anlamda Kullanılanlar” olmak üzere iki ana başlık altında verilmiştir. Bu çalışmada katkı olarak sunulan ve tasnife tabii tutulan söz varlıklarının tespitinde Burak Telli tarafından hazırlanan *Söz Varlığı Kahramanmaraş Ve Yöresi Ağızları* adlı çalışma kaynak alınmıştır. Katkı olarak sunulan söz varlığı unsurları kavramsal olarak tasnif edilerek verilmiştir. Madde açıklamalarının sonunda verilen sayfa bilgisi ilgili sözün *Söz Varlığı Kahramanmaraş Ve Yöresi Ağızları* adlı eserdeki yerini göstermektedir. Elimizde yöre ağzına ait çok fazla söz varlığı bulunmaktadır. Tamamı tek bir çalışmada verilemeyecek miktarda olduğu için burada veremediğimiz söz varlığı unsurları bu çalışmanın devamı niteliğinde ayrı bir çalışmada DS'ye katkı olarak sunulacaktır.

1. Kahramanmaraş Ağzında Olup Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar

1.1. Hayvan Adları Ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı

ārice: Ördeğin kuyruğunun üzerindeki kıvrılmış tüy (s.34)

avın: Hayvanların çiftleşme yeri (s.37)

aynalı yular: Sadece kervanın başından giden ata takılan ve üzerinde aynanın olduğu deriden yapılan yuların adıdır (s.39)

bağdadi: Bağdat'tan geldiği düşünülen ve Avrupa'da en fazla beslenen kuş türü (s.41)

balek: Yazları büyükbaş hayvanları ısırarak kaçmasına neden olan sinek, büvelek (s.42)

bilecen guşu: Gaipten haber getirildiğine inanılan bir kuş (s.50)

- boşalma:** Kuşun havada iken kendini aşağıya doğru salması (s.52)
- boymut:** Boynu kara koyun (s.53)
- coli:** Küçük köpek (s.63)
- cünüd:** Geceleri öten bir böcek (s.64)
- çavuş guşu:** İbibik (s.68)
- çiftli:** Dişi ve erkeği aynı cins olan eşli kuş (s.71)
- deylağ:** Deve yavrusu (s.81)
- dökme olayı:** Şehrin dışına bırakılan kuşun, kendi evinden olmayan kuşları evine götürmeye çalışması (s.85)
- ebekundura:** Uğur böceği (s.88)
- feke:** Kuşların yazın kanatlarının kırılması (s.94)
- giyaneti:** Bukalemun (s.100)
- götselik:** At veya katırım semerden kalan arak üst kısmını örtmeye yarayan kıl çul (s.103)
- hamur yoğuran:** Peygamber böceği (s.107)
- haserlemek:** Koyunlara tuz taşında tuz vermek (s.108)
- hubban:** Kuş tuzağı (s.113)
- ıstı:** Sahip: *Hayvan dostunu bilmez, ıstını bilir.* (s.115)
- karışma festivali:** Geceleyin yapılan güvercin yarışmasına verilen addır (s.123)
- karışma:** Akşamları saat 15.00 ile 18.00 arası güneş batmadan yapılan kuş uçurtma faaliyetidir. (s.123)
- kuş damı:** Kuş barnağı, kulübe. (s.138)
- mambıl:** Ağaçların çiçeklerini yiyen, burçlarının özünü emen siyah renkli mayıs böceği (s.144)
- mıklıf:** Genç, çiftleşmeyen kuşlara verilen ad. (s.147)
- mitmiti:** İncir kuşu (s.148)
- nırgı kesilmek:** Kökü kurumak, nesli tükenmek (s.151)
- omakertiş:** Büyük kertenkele (s.152)
- postacı:** İller arası yarış yapan kuş (s.160)
- sahırğa:** Kene (s.163)
- sıkınma:** Kuşun havada iken sahibini çağırınca kendini bir paraşütçü gibi aşağıya salması (s.167)
- sökülme çağı:** Yeni kuşların uçmaya başlama dönemi (s.169)
- sökün evsini:** Şubat ayının son günleri ile mart ayının ilk haftası arasında, güney bölgelerden Nurhak Dağı'na göç eden keklikleri avlamak için yapılan evsin (s.169)
- tagdelen:** Ağaçkakan (s.174)
- tarit:** Dişi güvercinin yumurtlama zamanı, erkek güvercin tarafından yerde sürekli koruma altına alınmasıdır. (s.175)
- terbiye etmek:** İyi cins bir kuşla uçmayı yeni öğrenen kuşun havaya gönderilip iyi kuşun beraber yola gitmeyi ve birlikte tekrar eve dönmeyi öğrenmesine denir. (s.177)

tezdi/tezdirdi: Uçurulduktan sonra tekrar evi bulamayan kuş (s.178)

tiken bülbülü: Dikenlere konan süslü bir kuş (s.179)

üveyg: İri bir av kuşu (s.186)

zülfıye: Kuşların kanatlarının altında bulunan, iyi uçmasını sağlayan tüylerine denir (s.198)

1.2. Bitki Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

bahçe küpesi: Haseki küpesi adı da verilen yöreye özgü bir çiçek adı (s.41)

cam güzeli: Kahramanmaraş yöresinde yetişen bir çiçek türü (s.57)

çingene düğünü: Diğer adı ipek çiçeği olan bitkinin Kahramanmaraş yöresindeki adıdır (s.72)

dünyagüzeli: Kına çiçeği de denilen yöreye ait bir çiçek (s.87)

gayırcık: Küçük meşe dalı (s.97)

hanım düğmesi: Kahramanmaraş yöresinde yetişen bir çiçek türü (s.107)

hanım kirpiği: Kahramanmaraş yöresinde yetişen bir çiçek türü (s.107)

hıyar muşambası: İlkbaharda yetişen ve yenebilen, koyu mavi çiçekli bir bitki (s.111)

horoz çiçeği: Gül hatmi olarak bilinen çiçeğin Kahramanmaraş yöresindeki adı (s.112)

horoz ibiği: Kahramanmaraş yöresinde yetişen bir çiçek türü (s.112)

hozlak: Çam kozalağı (s.112)

kır menekşe: Mor menekşe çiçeğinin yöredeki diğer adı (s.131)

kirlihanım: Zinya çiçeğinin yöredeki adı (s.134)

lögge: Sardunya (s.142)

lökge: Sardunya çiçeğinin Kahramanmaraş yöresindeki adı (s.142)

paşa çiçeği: Kahramanmaraş yöresinde yetişen, kış ortancası da denilen bir çiçek türü (s.158)

paşadonu: Kahramanmaraş yöresinde görülen ve “gece sefası” da denilen bir çiçek türü (s.158)

sumak: Dağlarda yabani halde yetişen meyvesi ekşi olan ağacimsi bir bitki (s.169)

tesbih çiçeği: Kırmızı renkli, Kahramanmaraş yöresinde yetişen bir çiçek türü (s.178)

yalba: Yakmak için toplanan ot (s.188)

1.3. İş-Meslek Adları Ve Bunlara Ait Eylemleri İfade Eden Söz Varlığı

ajur aşı: Bakırcılık mesleğinde bakır levha üzerine çizim yapma işlemidir (s.28)

batcıl: Ameliye çavuşu (s.45)

buçugcu: Emek ve gelirin yarısı kendine ait olmak üzere bir tarlayı ekip biçen, bir haybana bakan kimse (s.54)

cerre çıkmak: Eski dönemlerde para ve erzak toplamak üzere sayılı aylarda köylere dağılıp imamlık ve müezzinlik etmek (s.59)

çantacı: Hazırlanan altınları il il, ilçe ilçe dolaşarak pazarlamasını yapan kimse (s.67)

çatımcı: Kesilen ağaçları birleştirme işini yapan kimse. (s.67)

gaddimci: Her gün aynı işi yapan kimse (s.96)

garipçi: Maraş dışından kuş getirip satan kimse (s.97)

goyarmak: Koyuvermek, serbest bırakmak (s.101)

- habapçı:** Takunya yapan usta. (s.106)
- halipci:** Tarhana mevsimi İslahiye tarafından gelip de yağsız yoğurt ve tuzsuz ayran üretimi yapan kimseler (s.106)
- hallaç:** Yatak, yorgan ve yastıklarda kullanılan pamuk ve yünü bir yay ve tokmak yardımıyla kabartan kimsedir. (s.106)
- havya:** Kırık yerlerin lehimlenerek birleştirilmesi (s.109)
- hayvat:** Keçelerin kenarlarını bükme işine denir. (s.109)
- ikircim:** İki iş arasında bocalama hali (s.116)
- kalemci:** Altın ya da gümüşü üzerine yazı yazan, çizim, süsleme, kakma yapan kimse (s.120)
- kalemcilik:** Altını parlatma, süsleme, çizim yapma ve ona yazı yazma zanaatına denir. (s.120)
- kaşık atma:** Küleğin kenarlarındaki soğuk dondurmanın üstüne ortadaki yumuşak dondurmanın karıştırılması işi (s.123)
- kattimci:** Çörekçilik mesleğinde hazırlanmış mamulü alıp satan kimse (s.124)
- kenetleme:** Parça halindeki bakırların birleştirme işi (s.127)
- kinet:** Tenekecilik mesleğinde iki teneke parçanın birbirine geçirildiği kısım (s.133)
- kirdimen:** Derinin yüzeyindeki et ve yağların alınma işlemine verilen addır (s.133)
- kunduracı-kavaf:** Doğal deri, suni deri, kadife, keten vb. malzemeden belirli bir modele göre standart veya sipariş ayakkabı üreten kimse (s.138)
- kuru çekiç:** Çeliğin kullanımda daha sağlam olması, iyi çalışması ve ilk keskinliğini koruması için 1-1,5 kg'lık çekiçlerle ısıtılmadan dövülmesi işlemi. (s.138)
- kuşçu:** Güvercin besleyen bu işe ilgili kimse (s.139)
- külahçı:** Kısa, ince hallanmış yünden külah ve keçe yapan kimse (s.139)
- külüçeci:** Bakırı döve döve incelten kimse. (s.139)
- kündekari:** Ahşap oymacılığında kullanılan sekizgen, baklava, yıldız vb. geometrik şekillerin çatma tarzıyla birbirine bağlanması şeklindeki bir tekniktir. (s.140)
- maşahat:** İş çokluğu (s.145)
- mazmanlık:** Göçebe çadırı, kilim, haral, heybe, hayvan yem torbası, kolonlar, götselik, kıl yular, gebre (kıldan olur), kıl çul gibi dokuma yapılan mesleğin adı (s.146)
- nakkaş:** Nakış yapan kimse (s.150)
- oymacı:** Ahşap oyma işi yapan kimse (s.153)
- öleđci:** Ölü yıkayan kimse (s.154)
- ramatçı:** Kuyumculukta ramat işini yapan, bu mesleği icra eden kimse (s.162)
- ramatçılık:** Ramatların yaptığı meslek (s.162)
- sıyırdıcı:** Su bekçisi (s.167)
- sim sıрма:** Bu el sanatı kumaşın ön yüzünden yürütülen, arka yüzünden görünmeyen, diğeri kumaşın arka yüzünden yürütülen ön yüzünden görünmeyen sim ve sıрма kullanılan iki yüzlü işlenen bir nakış (s.168)
- tabaklama:** Deriyi kullanılabilecek hale getirmek için uygulanan işlemlerin tümü (s.174)

uçurucu: Kuşları havada küme halinde, filo şeklinde uçuran kimse (s.183)

yeligmek: Çok çalışmaktan dolayı ağrı, şişme ve sızıyla kendini gösteren zorlama, aşırı hamlama (s.191)

yün dökme: Kullanılan yatak, yorgan, döşek, yastık, yer minderi gibi yönlü eşyaların kirlenen yünlerinin çıkarılıp yıkanması (s.194)

zağcı: Bileme işi, bileyciliğin diğer adı, eskiden bu mesleğe verilen ad (s.195)

zahireci: Halkın buğday, dövme ve bulgur ihtiyacını karşılayan kimse (s.195)

zait/zayd: Başkasının kuşunu yakalamaya, tutsak etmeye, esir almaya denir. (s.196)

1.4. Araç-Gereç Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

ağutlak: Zurnanın ucuna takılan aparat (s.27)

avuç demiri: Dikim esnasında kullanılan çuvaldızın semercinin avuç içini yaralamasını engelleyen, sarı bakırdan dökülmüş yassı bir alettir (s.38)

burma çukurlama çubuğu: Kuyumculukta ahşaptan yapılan alt kısmına göre üst kısmı daha ince ve alt kısmı oval olan yüzeyi metal ile kaplanmış alettir (s.55)

çegme: Ekin tarlalarına ve bostanlara ark ve çeki yapmada kullanılan, 15-20 cm. eninde ve 45-50 cm uzunluğunda, demirden, iki ucuna yakın yerinden iki halkaya ip bağlanarak ve kürek sapından daha uzun ağaçtan bir sap takılarak yapılan bir araç (s.68)

çiftler: Cımbıza benzeyen, parçaları, ilave kaynak metallerini, çok küçük ve değerli taş ve benzeri nesnelere zedelemeyen tutmaya yarayan çelikten yapılmış alet (s.71)

çubuk: Eskiden tahtadan yapılan şimdi farklı ağaç türlerinden olan, davulun arka tarafında ince ses çıkarmada kullanılan, sol elde vurularak çalınan çubuktur. (s.76)

dembildek: Darbuka (s.80)

el maskalı: 25 cm boyunda iki tarafı balık sırtı olan, ucu sivri olup çelikten yapılan, bitmiş haldeki ürünü ağızdaki tükürük yardımıyla parlatmak için kullanılan alettir. (s.89)

elmas masat: Bıçakların ucunu açmada kullanılan alet (s.90)

fak: Tilki gibi yabani hayvanları ve fareleri yakalamaya yarayan alet, tuzak (s.94)

ferece: Eskiden makine yokken üzerinde derinin etlerinin temizlendiği tahta (s.94)

hamyet: Altıncıların tasarım yaparken üzerinde çalıştıkları tablaya denir. (s.107)

hedirek: Ocakta biriken kömür atığı, demirin dış yüzeyinden düşen parçaları çekmede kullanılan alettir. (s.109)

kambır: 1. Ceket ve paltoların omuz kısımları ütülenirken kullanılan araç. 2. Dikiş açmak için kullanılan tahta araç. 3. Ceketlerin herhangi bir yerine rutuş yapmak için kullanılan alet (s.120)

keşefe: Pamuk ekimi yapılırken toprağı sıyıran alet, sıyırgı (s.129)

külünk: Taşları, kayaları parçalamakta kullanılan sivri kazma. (s.139)

malafa: Metal veya ahşaptan konik biçimde yapılan düzeltme aparatına denir (s.143)

mangala: Boncuk sayarak oynanan mahallî bir oyunda kullanılan tahtadan yapılmış oyun gereci (s.144)

metem: Sarı madeniden olup zurnanın emziğinden önce takılan aparatıdır. (s.147)

örp: Kuş yakalamak için kullanılan file (s.155)

sargılık: Menteşe elde etmek için matkabın ucuna takılan metal ve düz parça (s.164)

sırık: 1. Keçenin rulo haline gelmesini sağlayan 2 metre uzunluğundaki değnek 2. Uzun menzile gitmesi için ucuna siyah çaput veya deri bağlanan ve sallanan değnek, uçurmaya yarayan siyah bezler bağlanmış uzun sopa. (s.167)

şalamu: Altın işleme işinde kaynak yapmada ve tavlama işinde kullanılan, tüpe bağlı bir hortumun ucundaki metal (s.171)

şide: Kuyumculuk mesleğinde eritilmiş altının tel yapılmasını sağlayan alet (s.173)

tarhana küreği: Çınar ağacından yapılan 170 cm uzunluğunda ve 16 cm genişliğinde, tarhana pişirilirken tarhana kazanını karıştırmak için kullanılan kürek (s.175)

tarhana şaptası: Tarhana çiğlerinin üzerine serildiği tezgâh (s.175)

terzek: İpliklerin yumak haline getirildiği tahta parçasıdır (s.178)

yan ağaç: Meşe ağacından olan, oval şekilde, bükülebilen semerin aksamı (s.189)

yorgancı sopası: Ayva veya kızılçık ağacından yapılmış, 1 metre uzunluğunda, oklava kalınlığında bir değnektir. Pamuğu veya yünü dövmeye ve yorganı sağa sola çevirmeye yarar. (s.193)

1.5. Oyun Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

balık: Oyunda hatası önemsenmeyen çocuk (s.42)

batlıcullug: Topla oynanan bir oyun (s.45)

bendeg: Kümelenmiş halde bulunan odun, çalı vs. (s.47)

boddu: Bir oyun adı. El genişliğinde yaslı taşlarla tavuk yumurtası büyüklüğündeki bir taşta 2-3 metreden vurmaya çalışılır. En az 5-6 kişi tarafından oynanır. Yuvarlak taşı bekleyene “ebe” denir. Ebenin görevi taşı yerinden çıkarttırmadan düz taşları atanları taş atıklarını yere varmadan yakalamaktır. Yakalanan kişi ebe olur. (s.51)

depe dönmeç: Bir oyun (s.80)

duzlum: Bir oyun adı (s.86)

ıngılıçüş: Tahterevalli (s.114)

üçger: Beş taş oyununda üç taş birden yerden alma (s.185)

1.6. Vücut-Organ Adları Ve Bunlarla Oluşturulan Söz Varlığı

badık: Çocuklar için pipi anlamında kullanılan bir söz (s.40)

çotili: Bacakları içe doğru çarpık olan kimse (s.75)

depremek: Kıvıldamak, olduğu yerde hafifçe hareket etmek (s.80)

dolugmak: Gözlerin dolması (s.84)

dombal: Kıç, kalça (s.84)

fosurdamak: Kalın bağırsaktaki gazı çıkarmak, osurmak (s.95)

gurulmak: Şatafatlı bir şekilde oturmak (s.104)

hopuç: Sırt (s.111)

katküt: Bağırsağın ameliyat ipliği şekline getirilmesi (s.124)

yüz tutmak: Aşın, çiğın üstünde yüzünün hafif kaygan hale gelip belirginleşmesine denir. (s.194)

zeker: Genel olarak varlıkların erkeklik organı (s.196)

1.7. Zaman İfade Eden Söz Varlığı

batal olmak: Tarihe karışmak, yok olmak, unutulmak (s.45)

cuma bazarı: Perşembe (s.64)

danaça: Sabaha kadar (s.78)

garti: Artık, ondan sonra (s.97)

gurra: Nesil, devre (s.104)

guyruk doğumu: Halk takvimine göre ağustos ayının on sekizinci günü (s.104)

güccük kuşluk: Saat sabah sekiz suları (s.104)

ılgımını almak: Demini almak, zamanı almak (s.114)

ıngırcık: Gecenin sabaha yakın olan vakti (s.114)

ilk güz: Sonbahar mevsiminin başlangıcı, eylül ayı (s.116)

isnān: Pazartesi (s.118)

isnānörtesi: Salı (s.118)

mehremcem: Eylül ayının on altıncı günü (s.146)

ölendi: Öğle vakti (s.154)

son güz: Sonbahar mevsiminin son ayı, kasım ayı (s.169)

ulubazar: Pazar günü (s.183)

umman: Baharın ve kışın açık günlerinde tüm güvercinlerin havada birbirine karışıp toplanması (s.184)

yitegden: Yeniden (s.193)

1.8. Hastalık Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

dera: Hastalık, sıkıntı (s.80)

mayıl: Baygın, kendinde değilmiş gibi (s.145)

zarınç: Açlıktan, acıdan, hastalıktan dert yanar olma (s.195)

2. Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Kahramanmaraş Ağzında Farklı Anlamda Kullanılanlar

2.1. Hayvan Ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı

bölük: 50 ile 70 arası sayıdan oluşan kuş topluluğuna verilen addır (s.53)

çengi: Islık çalınarak güvercinleri bu şekilde uçurmak (s.69)

çirtmek: İnek, koyun vs. hayvanları sağmak (s.73)

çite: Kuşun dişi parlatmasına denir. (s.73)

çöz: Küçükbaş hayvanların istenmeyen kısımları (s.76)

dökme: Kuş sahibi iki kuşçunun şehrin 30-40 kilometre dışında bir yerden kuşlarını bırakması (s.85)

dudu: Papağan (s.85)

enemek: Erkek hayvanları hadım etmek (s.91)

fışgı: At ve eşek pisliği (s.95)

- garip:** Başka şehirden getirilen, bu memlekette olmayan, evini bilmeyen kuştur. (s.97)
- ges:** Irkı iyi olmayan, değersiz kuş (s.99)
- guk:** Işık çalıp uçmaya hazır olmasını sağlama işine denir. (s.103)
- kırpık:** Kanadı olmayan kuş (s.131)
- kösele:** Büyükbaş hayvan derilerinden yapılan sert, kalın ve dayanıklı deri (s.137)
- lef:** Kuşçulukta kuşun damın etrafındaki bir turuna denir (s.141)
- meşin:** İşlenmiş ince koyun, keçi derisi (s.147)
- palaz:** Keklik yavrusu (s.157)
- parıltı:** Kışın saat 15.30'da yazın ise 16.30'da kuşların havaya bırakılıp kendi içlerine yabancı kuş katıp getirmelerine denir. (s.157)
- parlak:** Acemi kuşun eğitiminde kullanılan iyi cins güvercine verilen addır. (s.157)
- perçem:** Güvercinin kafasındaki tüylerin gül gibi açılması (s.158)
- silme:** Kuşların kuşçular tarafından ayrı ayrı kuşçu damlardan bırakılması (s.168)
- şap/şep:** Hayvanın derisi soyulduktan sonra derinin yüzeyindeki et parçaları (s.171)
- takım:** Kuşun ayağına takılan süs (s.174)
- takla:** Kuşun havada refleks olarak yaptığı hareketler (s.174)
- tay durmak:** Bir hayvana yük yüklenirken omuz vererek yardım etmek (s.176)
- töhme:** Yeni doğan yavruya anne ve babanın ilk defa verdiği kursak sütü, ağız (s.181)
- yavuz:** Yuvasını iyi bilen, her şeye rağmen yuvasını bulan, sahibine sadık, iyi cins güvercin ya da kuş (s.191)
- ## 2.2. Araç-Gereç Adlarıyla İlgili Söz Varlığı
- büzlengiç:** Hayvanları hareketlendirmek ya da hızlandırmak için dürtmek amacıyla hazırlanmış ucu sivri çubuk (s.56)
- cevcer:** Eski zamanda çit sürmek için kullanılan tarım aleti (s.59)
- çakıt:** Üzerinde kav ya da fitil bulunan, çakmak taşına vurulan çelik aletin ismi (s.65)
- çekme:** Genellikle Kilis, Antep Urfa yörelerinde kullanılan hileli kuş tutma aracı (s.68)
- çemberi:** Gürgen ağacından olan, derilerin dışından geçirilip kasnağa gerdirilmesinde kullanılan ağaç çerçeve (s.69)
- çıkırık:** Pamuktan, yünden iplik bükme ya da bükülmüş iplikleri sarmak için kullanılan, el ya da ayakla çevrilen, çevrildikçe kayışıyla bir iğdi döndüren, dolap gibi bir ilkel araç. (s.70)
- çırpma:** Bulguru kabuğundan temizleyen makine (s.71)
- çiğ:** Kamışlardan yapılan ve genellikle tarhana yapımında kullanılan ince hasır şeklindeki gereç (s.71)
- çiriş:** Çiriş otunun kök yumrularının kurutulup öğütülmesi ile elde edilen ve sulandırılarak kullanılan toz halinde yapıştırıcı (s.73)
- çomak:** Erik ağacından olan davulu seslendirme aracı (s.74)
- debgi:** Bel küreğinin ayak basacak yeri (s.79)
- eğe:** Altının yüzeylerini düzeltmeye yarayan alet takımlarına denir. (s.89)

eye: Kesici aletlerin ağzını keskinleyen alet (s.93)

keser: Bir tarafı bıçak gibi keskin arka tarafı düz olan, arka bölümden keskin tarafına doğru eğik, ortasında çivi sökmek için deliği bulunan çelikten yapılmış, ağaç aksamı düzeltmek ve fazlalıklarını almada kullanılan, saplı bir alet (s.128)

keşgen: Büyük kazanlarda pişirilen dövme vb. şeyleri karıştırmak için kullanılan, ağaçtan yapılmış alet (s.129)

kiriş: Büyükbaş hayvan bağırsağından yapılıp yaya bağlanan, pamuğu alıp savrulmasını sağlayan gereç. (s.134)

mala: Kalın koyun yününden yapılan, derilerin üzerine iç yağın sürülmesinde ve boyanmasında kullanılan alet (s.143)

makat: Sim sırmacılık mesleğinde çirişle yapıştırma işleminde kullanılan 18-20 cm. uzunluğunda tahtadan araç (s.143)

mekik: 1. Üzerinde atkı ipliklerinin sarıldığı masurayı taşıyarak açılan ağızlıktan atkının geçirilmesini sağlayan gereç 2. Devemenin yerde dönmesini sağlayan ve bunun için ucuna takılan çivi (s.146)

mitit: Dokunan halı veya kilimin düz durmasını sağlayan uzun yuvarlak ağaç aksamdır (s.148)

muşta: Derilerin üzenine vurularak düzeltmeye, ek yerleri ve dikişleri sağlamlaştırmaya yarayan demir alettir (s.149)

nacak: Küçük balta (s.150)

nalça: Ayakkabıların topuklarına, yanlarına ve burunlarına çakılan demir parçası (s.150)

nazik: Zurna yapıldıktan sonra şimşir ağacından yapılan zurnanın emziğine denir (s.150)

oturak: Kuşların üzerinde durdukları demir çubuk (s.153)

örs: Demir ve ağaç olmak üzere iki türü bulunan çemberler delmek veya ağaç aksamının düzletilmesini sağlayan gereç (s.155)

perçin: Levhaların birbirine tutturulmasında kullanılan çubuktur. Bu çivileri iki ucundan birden vurarak birleştirme, sağlamlaştırma, kavisletirmeye de perçinlemek denir. (s.158)

sası: Sobadan kül çekmek için kullanılan kürek (s.164)

sepki: Çubuklardan meydana gelmiş, süpürgeyi andıran gereç (s.166)

sırma: Altın veya gümüş rengine çok ince madensel tel (s.167)

sopa: Yorganın içine yerleştirilen pamuğun dövülerek dengeli bir şekilde dağılmasını sağlayan ağaç deynek. (s.169)

tar: Şaptaları, serilecek yerden 50-60 cm yüksek tutmak için şaptanın altına konulan destek (s.175)

tebeşir: Motif kalıplarının yorgan üzerinde işaretlenmesinde kullanılan gereçler (s.176)

tırtıl: Sırmadan fabrikasyon olarak üretilmiş, kesilip boncuk gibi tutturularak kullanılan bir süsleme gereci (s.179)

toka: Hamutçuluk mesleğinde hamutun iki yanına takılan, halka şeklinde olan, demirden olup saban takıldığı demir aksam (s.180)

üzengi: Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka (s.186)

yaprak: El genişliğinde ağızları keskin levha demir olup blok taşların arasına çakılarak yerlerinden kopmalarını sağlayan alet (s.190)

yüksük: Dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde gereç (s.194)

2.3. İş-Meslek Adları Ve Bunlara Ait Eylemleri İfade Eden Söz Varlığı

harat: Ahşap tornacılığı işi yapan kimse (s.108)

kalaycı: Bakır kapların üzerini kalayla kaplayan kişi. (s.120)

kaşıkçı: Dondurmacılık mesleğinde dövme dondurmayı sapı uzun dondurma kaşığı ile külaha koyan kimse (s.123)

kınak: Uşak, hizmetçi (s.130)

köpü: Semerin etek kısmına ip işlenerek semerin sıkılaştırılması işine denir. (s.137)

mırtık: 1. Ermeni bir kuşçunun adı 2. Kahramanmaraş'ta kuşçulukla uğraşanlara verilen ad 3. Kahramanmaraş'ta kadınların kuşçulara taktığı lakap (s.148)

perdah: Bakıra şekil verme sanatı. (s.158)

reçber: Amele, ırgat (s.162)

saraç: Birçok hayvan için gerekli olan koşum, eğer takımları, yular, at muskası, kuşkun gibi işleri yapan kimse (s.164)

üst: Demircilik mesleğinde ustayı takip eden, ustanın sağ tarafında yer alan çekiçi. (s.186)

yamaç: Demircinin başyardımcısı, ustayı takip ederek eksiği gören kimse. (s.189)

zeh: Kazanların diplerinin şekillenmesine verilen ad (s.196)

2.4. Oyun Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

curlamak: Oyunu bozmak, oyun bozarlık (s.64)

çöğdürük: Tahterevalli (s.75)

çunkur: Bir oyun adı. Kişiler eşit sayıda takımlara ayrılır. Ortaya bir taş konur. Bir taraf kaçır, diğer taraf hem onları kovalar, hem de taşa bastırmamaya çalışır. Basarlarsa oyunda bir sayı alırlar. Basamazlarsa karşı taraf bir sayı alır. Hangi taraf daha önce 3 kez yenerse onlar diğerlerine biner. (s.76)

dabaca: İskambil oyununda tebeşirle puanların yazıldığı siyah plastik levha (s.77)

henek: Taşla oynanan bir oyun çeşidi (s.110)

sülenke: Taşla oynanan bir tür çocuk oyunu (s.170)

2.5. Vücut-Organ Adları Ve Bunlarla Oluşturulan Söz Varlığı

balıcak: Dizle topuk arası (s.42)

cere: İki bacak arası için kullanılan bir söz (s.59)

çenet: Bacak (s.69)

dübür: Kıç (s.86)

gamanmak: Dik durmak (s.96)

güvel: Yeşil, maci, ela göz renkleri için kullanılan bir ifade (s.105)

puha: Ayak bileği (s.161)

yen: Hayvanın kıç ile meme kısmı arasında kalan bölüm (s.192)

2.6. Hastalık Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

basmaç: Ateşli hastalık, soğuk algınlığı (s.44)

çom: Felç, inme (s.74)

emlik: İlaça muhtaç (s.91)

ezve: İlaç (s.93)

kelleme: Hayvanlarda görülen bir hastalık (s.127)

üzünük: Çok üzülmüş, çok yorulmuş, bu sebeple hastalanmış kimse (s.186)

2.7. Bitki Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

alafirik: Bir şeyin tam olmamış yetmemiş hali (s.29)

cennet süpürgesi: Kahramanmaraş yöresinde yetişen bir çiçek türü (s.59)

cırt: Yumuşak üzüm (s.61)

çakır diken: Yuvarlak tohumlu, dikenli bir ot, bir çeşit diken (s.65)

çele: Arpa, buğday, nohut gibi ürünlerin tanesi alındıktan sonra geriye kalan sapı (s.68)

çitlik: Kahramanmaraş yöresinde yetişen, kadife adıyla da bilinen bir çiçek adı (s.71)

haşefe: Üzüm tanelerinin ezik ve çürük olanları (s.108)

kısmık: Bakla (s.132)

teh: Üzüm kurusu (s.176)

2.8. Zaman İfade Eden Söz Varlığı

fırfırı: Telaşlı, yoğun, hareketli zaman dilimi (s.94)

garımak: Yaşlanmak, ihtiyarlamak (s.97)

gel: Bazı sözcüklerin önüne getirilerek “gelecek” anlamı veren bir söz: gel sene (gelecek sene) (s.98)

irellek: İleri bir yer, ileri bir tarih (s.117)

Sonuç

Kahramanmaraş ve yöresi, tarihi- kültürel zenginliği ve uzun süredir Türk yurdu olması sebebiyle Türkiye Türkçesi ağız bölgeleri içerisinde önemli bir bölgedir. Yöre ağzı, zengin bir söz varlığına sahiptir. Bugün için en kapsamlı ağız sözlüğü olan Derleme Sözlüğü'nde Kahramanmaraş adına kayıtlı yaklaşık 5500 madde başı bulunmaktadır. Elbette yöre ağzı bu sayının çok üzerinde bir söz varlığına sahiptir. Bu gerçeklikten hareketle bu çalışma vasıtasıyla Kahramanmaraş ağzında yaşayan söz varlığını Derleme Sözlüğü'ne kazandırmak amaçlanmıştır. Çalışma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Çalışmada toplam 285 (%100) söz varlığı ortaya konmuştur. Bunlardan 175'i (%61,5) DS'de bulunmayan, 110'u da (%38,5) DS'de bulunup da Kahramanmaraş ağzında farklı anlamda yaşayan sözlerden oluşmaktadır. Yani çalışmanın önemli bir bölümünü DS'de yer almayan söz

varlıkları oluşturmaktadır. Bu bağlamda DS'ye 175 yeni madde başı söz, DS'de halihazırda madde başı olarak yer alan 110 söz için de yeni alt anlamlar önerilmiştir.

- DS'de bulunmayan 175 söz varlığı unsuru içinde iş-meslek adları ve bunlara ait eylemlerle ilgili 44, hayvan adları ve hayvancılıkla ilgili 42, araç-gereç adlarıyla ilgili 29, bitki adlarıyla ilgili 20, vücut-organ adları ve bunlarla oluşturulan 11, zaman ifade eden 18, oyun adlarıyla ilgili 8, hastalık adlarıyla ilgili 3 söz bulunmaktadır.
- DS'de bulunup Kahramanmaraş ağızında farklı anlamda yaşadığı tespit edilen 110 söz varlığı unsuru bulunmaktadır. Bunların içinde araç-gereç adlarıyla ilgili 38, hayvan adları ve hayvancılıkla ilgili 27, iş-meslek adları ve bunlara ait eylemlerle ilgili 12, bitki adlarıyla ilgili 9, hastalık adlarıyla ilgili 6, vücut-organ adlarıyla ilgili 8, oyun adlarıyla ilgili 6, zaman ifade eden 4 adet söz yer almaktadır.
- Kahramanmaraş ve yöresi ağızı söz varlığında bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunmayıp Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerine ait birçok söz bulunmaktadır: üznlük, annaç, ırılmak, koçmak, sokranmak... (Telli, 2021). Bu sebeple yöreye ait yapılacak söz varlığı incelemeleri önem arz etmektedir.
- Kahramanmaraş ve yöresi ağızı söz varlığı şüphesiz DS'de yer alan ve bu çalışma vd. yöre ağızına katkı sunmak amacıyla yapılmış çalışmalarda önerilen sözlerden ibaret değildir. Bu çalışmada DS'ye katkı olarak sunulan söz varlığından çok daha fazlası elimizde bulunmaktadır. Ancak tamamı bir makalede verilemeyecek kadar fazla olduğu için burada veremediğimiz söz varlığı bu çalışmanın devamı olarak başka bir makalede DS'ye katkı olarak sunulacaktır.

Kısaltmalar

DS: Derleme Sözlüğü

Kaynakça

- Akar, A. (2006). "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları". *Turkish Studies*, 1(2), s. 37-53.
- Atmaca, E.; Güzel, Ö. (2023). "Kumluca (Antalya) Ağızından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar", *Selçuk Türkiyat Dergisi*, S. 57, s. 287-314.
- Buran, A. (1996). "Derleme Sözlüğüne Katkılar". *Türk Dili*, 535, s. 38-43.
- Demir, N. (1999). "Ağız Sözlükçülüğü", *Kebikeç*, Sayı 7-8, s. 67- 75.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Güvenen, E. (2018). "Derleme Sözlüğü'nden Hareketle Kahramanmaraş Ağızına Ait Bir Söz Varlığı Denemesi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 7/4 2018, s. 2260-2272.
- Karahan, L. (2017). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Telli, B. (2021). *Söz Varlığı Kahramanmaraş Ve Yöresi Ağızları*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de halk ağızından Derleme Sözlüğü (6 cilt)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.